

Waterbeheer in het verleden: tussen economische, politieke en ecologische belangen.

Inleiding

In de Lage Landen is de waterbeheersingsproblematiek nog steeds actueel. Niet alleen de 50jarige herdenking van de overstromingsramp van 1953 is hiervoor verantwoordelijk maar ook het feit dat elk jaar opnieuw enkele dagen aanhoudende neerslag volstaan om hele delen van Nederland en België blank te zetten. Het wassende water van rivieren en beken zet telkens hele wijken en straten onder. Ter plaatse snellende politici, ontredderde buurtbewoners en hier en daar ook wel eens een expert-waterbouwkundige haasten zich om voor de opgetrommelde pers oorzaken en schuldigen aan te wijzen: falend overheidsbeleid, over-kanalisatie, te lage dijken, bebouwing in natuurlijke overstromingsgebieden, gebrek aan bergings-capaciteit... . Telkens weer komen dezelfde themata centraal te staan. Kortom: politieke en economische factoren worden samen met geografische fenomenen (mede)verantwoordelijk geacht voor (soms) falend waterbeheer in de recente periode.

Merkwaardig is evenwel dat in de geschiedschrijving over een verder verleden van de strijd van de mens in de Lage Landen tegen het (binnen- en buiten-) water, politiek en economie veel minder aan bod kwamen en komen. Spijts recente pogingen om waterbeheer te plaatsen in een humane context¹, blijven vele historisch-geografische studies min of meer heroïsche verhalen waarbij de mens na een lange en verwoede strijd de natuur onder controle kreeg. Daarbij wordt maar al te vaak vergeten dat die strijd wellicht ook heel anders had kunnen verlopen wanneer de maatschappij op een ander wijze politiek en economisch was opgebouwd. Daarbij wordt ook vergeten dat een verkeerde economische, institutionele en politieke organisatie niet altijd geleid hebben tot 'heroïsche' overwinningen van de mens op de natuur maar vaak ook tegengestelde effecten hadden zoals landverlies of 'ecologische rampen'...

Dit alles vormde de aanleiding om in februari 2002 een sessie rond historisch waterbeheer in het spanningsveld tussen economie en ecologie te organiseren op de Fourth European Social Sciences and History Conference in Den Haag, waar door Piet van Cruyningen, Chris de Bont, Bert Toussaint, Erik Thoen en Tim Soens voor het eerst werd gedebatteerd rond het thema. Dit themanummer vormt een synthese van de ideeën die toen gelanceerd werden, maar wil ook een aanleiding vormen voor het verdere debat. Hier zijn dan ook enkele bijdragen samengebracht die een ander beeld scheppen van het waterbeheer in het verleden en die het al dan niet slagen van het waterbeheer van toen trachten te koppelen aan de manier waarop de mens dat alles binnen zijn economische en politieke structuren had weten aan te pakken. Om het geheel nog actueler te maken werd na genoemd congres ook nog een bijdrage toegevoegd van de hand van Stephan Vanfraechem die het recente probleem van de zgn. Waterverdragen tussen Nederland en België (Vlaanderen) in zijn economische en politieke context plaatst.

Chronologisch wordt in de meeste bijdragen evenwel zeer ruim gewerkt: zoals elk onderwerp uit de ecologische geschiedenis, kan ook het historisch waterbeheer pas ten gronde worden behandeld, wanneer het in een langetermijnspectief wordt bekeken. Thematisch staat het waterbeheer in de huidige polderstreken centraal. Menselijk ingrijpen in het waterbeheer van de kustvlakte zette vaak kettingreacties in werking waarvan de gevolgen niet altijd te voorzien waren en die vaak maar na enkele decennia of eeuwen duidelijk werden. De turfwinning die zowel in de bijdrage van Chris de Bont als in het artikel van Erik Thoen en Tim Soens aan bod komt is daar een goed voorbeeld van. Turfwinning was in de middeleeuwse en vroegmoderne Nederlanden een uitermate belangrijke industriële activiteit. Door deze grootschalige activiteit en de bodemdaling die er het gevolg van was, werd de waterhuishouding in deze laaggelegen gebieden ingrijpend gewijzigd. Te diep draineren en vooral het baggeren van veen leidden tot dramatische situaties waarbij hele gebieden in watervlaktes werden herschapen. Het realiseren van korte termijngewin door middel van grootschalige turfwinning leidde op deze manier tot onverbloemde ecologische rampen.

Ook op andere vlakken zien we hoe het waterbeheer in de polderstreek steeds een moeizaam balanceren was tussen de belangen van agrarische en industriële activiteiten enerzijds en het duurzaam in stand houden van het gebied anderzijds. Investerings in waterbeheer zijn immers vaak pas op langere termijn rendabel en lang niet alle investeerders bezaten deze lange-termijnvisie. Veel aandacht gaat in dit nummer dan ook uit naar de waterschappen, de instellingen die deze investeringen moesten kanaliseren en als het ware de eerste lijns verantwoordelijken waren voor een duurzaam waterbeheer, en dit in rechtstreekse continuïteit van de late middeleeuwen tot op de dag van vandaag. Onder meer in de bijdragen van Piet Van Cruyningen en Tim Soens wordt de vinger op de pols gelegd en de vraag gesteld hoe deze instellingen zich bij het uitwerken van hun beleid situeerden in het spanningsveld van al deze belangen. Daarbij krijgen elementen als participatie, beleidsdoelstellingen en machtsverhoudingen ruim aandacht. In zijn conclusie duidt Bert Toussaint duidelijk op de actualiteitswaarde van dit debat, dat in Nederland tien jaar geleden nog hoog oplaaide bij het debat rond de invoering van de Waterschapswet van 1992 en vandaag ook Vlaanderen bereikt, waar in de zomer van 2002 een voorontwerp van decreet rond Integraal Waterbeheer werd goedgekeurd, dat net zoals in Nederland het waterbeheer transparanter moet maken, de stem van de diverse belanghebbenden duidelijker moet doen klinken en nog meer dan in het verleden ook de kwaliteit van het water en het milieu naar voor schuift. Typisch is evenwel dat lokale bestuurders van de polders luid protesteren tegen deze geplande hervorming die volgens hen niets dan onheil zal meebrengen. Ook nu nog spelen verschillende belangen mee in het waterbeheer!

Tim Soens en Erik Thoen, themaredacteuren

Voetnoten

¹ Zie o.a. J.J.J.M. Beenakker, J.C. Besteman e.a., *Holland en het water in de Middeleeuwen. Strijd tegen het water en beheersing en gebruik van het water*, Hilversum 1997.